



# Bir Kütüphanecinin Biyografik Romanı: Fakir Baykurt'un Kaleminden Mustafa Güzelgöz

A Librarian's Biographic Novel:  
Mustafa Güzelgöz from Perspective of Fakir Baykurt

Servet Tiken\*  
Özlem Sürücü\*\*

## Öz

Gerçek bir yaşamöyküsü çerçevesinde kurgulanan biyografik romanlar; tanıtmayı, benimsetmeyi ya da hatırlatmayı amaçladığı gerçek kişileri, türe ait anlatım teknikleriyle kurgusal düzleme taşırlar. Ürgüp'te uyguladığı kendine özgü gezici kütüphanecilik çalışmalarıyla Türk kütüphanecilik tarihinin önemli isimlerinden biri olarak anılan Mustafa Güzelgöz'ün yaşamöyküsünü konu edinen Fakir Baykurt'un *Eşekli Kütüphaneci* adlı romanı, kurgu ve anlatım itibarıyla biyografik roman türünün örneklerinden birini sunar. Biyografik roman yazarı olarak Baykurt, yaşamöyküsü ve düşünce bağlamında kendisiyle özdeşleştirdiği Güzelgöz'ü, biyografik kurgunun eksenine taşıyarak birey kimliğiyle dikkatlere sunar. Bu araş-

Geliş tarihi (Received): 25-07-2022– Kabul tarihi (Accepted): 11-12-2022

\* Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Erzurum-Türkiye/ Atatürk University Faculty of Letters Department of Turkish Language and Literature. Erzurum-Türkiye servetiken@hotmail.com. ORCID 0000-0002-6443-6466

\*\* Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Erzurum-Türkiye / Atatürk University Faculty of Letters Department of Turkish Language and Literature. Erzurum-Türkiye ozlem.surucu@atauni.edu.tr. ORCID ID 0000-0001-8762-8893

tırmanın amacı, Mustafa Güzelgöz'ün yaşamöyküsünü anlatan nesnel-bilimsel biyografileri, Güzelgöz'le yapılmış mülakatları temel alarak Fakir Baykurt'un *Eşekli Kütüphaneci* adıyla yayımladığı kurgu-biyografisini, kurmaca-gerçeklik ilişkisi bağlamında incelemektir. Araştırmada, yazar ile kurgusal kişiye dönüştürülen gerçek kişinin yaşamöyküsel ve düşünsel birlikteliğinin biyografik kurguya kaynaklık ettiği görülmüştür. Biyografik roman yazarının nesnel-bilimsel biyografiler ve mülakatlara çerçevesini belirlediği kurguda, gerçek kişiyle bir değer temsili sunduğu gözlemlenmiştir. *Eşekli Kütüphaneci* romanında Güzelgöz'ün yaşadığı Ürgüp ve çevresi, ailesi, kütüphanecilik faaliyetleri gerçeklik ilkesi çerçevesinde ayrıntılı olarak kurguya dâhil edilmiştir. Biyografik kurgunun başkışısının tanıklık ettiği dönem, çeşitli yönleriyle ele alınarak toplumsal ve kültürel yapı yansıtılmıştır. Bu bağlamda roman, Mustafa Güzelgöz ekseninde Türkiye'deki kütüphanecilik çalışmalarını kurgu-belge niteliğiyle dikkatlere sunmuştur. Bir kütüphanecinin biyografisi olan *Eşekli Kütüphaneci*, Türk kütüphanecilik tarihinin gelişme evrelerinin kurgusal düzlemde alternatif bir anlatımı olarak önem kazanmaktadır.

**Anahtar sözcükler:** *Fakir Baykurt, Mustafa Güzelgöz, eşekli kütüphaneci, biyografi, kurgu*

### Abstract

A biographical novel is a literary work that is fictionalized within the framework of a slice from real life. It tries to present, adopt or depict real people as fictional characters by using narrative techniques that belonging to this literary genre. Fakir Baykurt's *Eşekli Kütüphaneci* is an example of a biographical novel that fictionalizes Mustafa Güzelgöz's life, who is known to be one of the important names in the history of Turkish librarianship with his mobile librarianship works that he carried out in the provincial town of Ürgüp. As a biographical novelist, Baykurt brings Güzelgöz to the axis of biographical fiction and presents him with his individual identity. The writer identifies himself with the novel character within the context of his life and thought. The aim of this research is to examine the biographical fiction written by Fakir Baykurt within the fiction-reality relationship context based on the objective-scientific biographies and interviews with Mustafa Güzelgöz. In *Eşekli Kütüphaneci*, Güzelgöz lived in Ürgüp with his family and his librarianship activities were included in the fiction in detail using the reality principle framework. The period, as witnessed by the protagonist of the biographical novel, was handled in various aspects where social and cultural structures were reflected. In this novel and in line with Mustafa Güzelgöz's life, emphasis is placed on librarianship studies in Turkey; however, as a fictional document. *Eşekli Kütüphaneci*, as a librarian biography, gains importance as an alternative narrative regarding the development stages of Turkish librarianship history in a fictional plane.

**Keywords:** *Fakir Baykurt, Mustafa Güzelgöz, eşekli kütüphaneci, biography, fiction*

### **Extended summary**

Fictional narratives that present the whole or a section of a real person's life with the narrative technique by combining documentary and fictional characteristics are called biographical novels. While biographical novels deal with the biography of the person in the fictional level, they also present the social, historical and cultural conditions of the period in which the person they move into fiction witnessed.

Biographical novels are texts with a strong connection to reality, which aim to explore, introduce or remind the world of the individual by transforming the real person into fiction. Despite various differences of interpretation in their classification and definition, biographical novels basically transform real people who have come to prominence in fields such as culture, art, literature, science and politics into narrative characters. In this way, by giving a psychological depth to the people they fictionalize, they interpret real people known for their simple characteristics within the framework of the possibilities of the novel genre and present them to the reader in a versatile way.

Fakir Baykurt's novel *The Librarian with a Donkey* (Eşekli Kütüphaneci) is about the life of Mustafa Güzelgöz, one of the pioneers of mobile librarianship in Turkey, who became famous as the "The Librarian with a Donkey". The novel begins with the story of a young man named Dimitrios who comes to Ürgüp from Greece to see the places where his ancestors used to live and meets Aziz, the son of Mustafa Güzelgöz. Dimitrios' path thus crosses with "The Librarian with a Donkey". Hereafter, Mustafa Güzelgöz's biography becomes decisive in the fiction of the novel and the novel progresses with the sections presented from Mustafa Güzelgöz's life.

*The Librarian with a Donkey* has the fiction and narrative techniques of the biographical novel genre in terms of its theoretical framework and conceptual reflection, and aims to present the real person adopted and admired by the author with psychological depth. In the novel, in which the narrative time expands with flashbacks, observations and comments on space and social period are largely presented from the point of view of the protagonist. In addition, it is observed that the author-narrator makes his presence felt in the narrative from the divine point of view and presents his sensitivities on the centerline of the protagonist.

The thing that makes Mustafa Güzelgöz important in the history of Turkish librarianship is that he is the pioneer of mobile librarianship in Turkey with the practice he brought to the literature as the "Ürgüp model" by implementing a unique approach within the framework of the cultural, social and economic conditions of the geography he lived in. Carrying books to villages on the backs of donkeys in order to bring books to more people takes its place in the history of Turkish librarianship as an extraordinary practice.

The novel displays a narrative that overlaps with objective reality. Güzelgöz's town Ürgüp and its regions, his family, and his librarianship activities are included in the fiction in detail within the framework of the principle of reality. In the novel of a fictionalized biography, the social and cultural structure is reflected by addressing the period witnessed by the protagonist in various aspects. The intellectual association of the author of the biographical novel and

the real person whose biography is fictionalized also brings a common perspective to the interpretation of objective reality in the novel. In this respect, the source of *The Librarian with a Donkey* is the importance that Fakir Baykurt attached to education and books. The author's perspective on life is largely similar to Mustafa Güzelgöz's, and their struggles intersect on the axis of their common value: the books. Güzelgöz, who is known and famous for his contributions to the history of culture, is introduced to the reader with his individual identity in line with the narrative possibilities specific to the novel. This novel is a reflection of Fakir Baykurt's perspective on life, his level of education, his approach to Anatolian reality, and his cultural and political attitude. As the last product of his writing experience, the novel is an example of Baykurt's struggle for the enlightenment of Anatolia.

Mustafa Güzelgöz's biography is important both because it is the idealistic story of an individual who achieved great success with limited opportunities and because it presents a section of the developmental stages in Turkey's cultural history. Fakir Baykurt includes real people such as Mustafa Güzelgöz, Dimitrios Katsikas, Aziz Güzelgöz, Hanife Güzelgöz and Refik Başaran in the fictional world of the novel and reflects the social and political picture of the period through the witnesses of real people. Thus, in addition to biographical reality, social reality is also presented within the framework of the possibilities of the novel genre.

## Giriş

Belgesel ve kurmaca nitelikleri bir arada barındırarak gerçek bir kişinin hayatının bütünü ya da bir kesitini, öyküleme tekniğiyle sunan kurgusal anlatılar, biyografik roman tanımıyla adlandırılır. Biyografi ve roman türünün kesişmesiyle ortaya çıkan biyografik roman, gerçek bir kişiyi kurmaca dünyanın sınırları içinde ele alır. Biyografik romanlar kurgusal düzlemde merkeze aldıkları kişinin yaşamöyküsünü konu ederken aynı zamanda kurguya taşıdığı kişinin tanıklık ettiği dönemin; toplumsal, tarihsel ve kültürel şartlarını da dikkatlere sunar.

Kökene oldukça eski olan biyografi, edebî bir tür olmakla birlikte kronoloji ve mantık bakımından tarih biliminin bir parçası olarak değerlendirilir (Wellek ve Warren, 1983: 94). Biyografik roman yazarı, eserini oluştururken tarihsel belgelere, tanıklara ve kaynaklara yer vererek tarih biliminin belirlediği sınırlar çerçevesinde hareket eder. Ancak bu durum, kurguya dayalı bir tür olan romanın hareket alanını daraltır. Yazar, söz konusu sorunu, kurgunun imkânlarıyla çözer. Romanı bir yönüyle tarih diğer yönüyle ise sanat olarak değerlendirerek tarih ve roman arasındaki ilişkiye dikkat çeken Forster, romanın tarih gibi kanıtlarla sınırlı olmadığına vurgu yapar. Gerçek hayattaki "kanıtların ötesine taşınları arayan" romanı, tarihten daha doğru bulur (Forster, 1982: 104). Biyografik romanı güçlü kılan yön, roman türüne özgü bu niteliktir. Bu bağlamda yazar, tarihselliğin sınırlılıklarını kendine özgü bakış açısı, hayal gücü ve roman türüne ait anlatım teknikleriyle genişletir. Biyografik roman yazarı, anlatının merkezine aldığı gerçek kişiyi; nesnel-bilimsel bir takdim, betimleme ve anlatımın ötesinde kurmacanın imkânları içinde yeniden ele alır. Böylelikle yazar, anlatıyı tarihsellikten ve biyografiden uzaklaştırarak biyografik romana dönüştürür.

Biyografi yazarı, her şeyden önce yazardır. Ele aldığı kişinin kendisinden çok onun hayatının ayrıntılarına dikkat çekmesi daha önemlidir (Nadel, 1984: 154). Yazar, ayrıntıları öne çıkarırken kişinin hayatını olduğu gibi aksettirmez. Bu doğrultuda kronolojik bir anlatıma sadık kalması beklenmeyen biyografik romanda, hayatın bütünlüklü bir biyografi mantığıyla anlatılması da şart değildir. Hayatın bir yönüne odaklanan “biyografik kesit romanları”nın da biyografik roman olarak değerlendirilmesi gerekir (Çetindaş, 2016: 104). Bu doğrultuda biyografik roman yazarının biyografisini kaleme aldığı kişinin hayatının bütününe ele aldığı gibi bu kişinin hayatından bir kesiti de kurguladığı görülür.

Biyografik roman türünün sınıflandırılmasında ve diğer anlatı türlerinden kesin çizgilerle ayrılmasında bir takım sorunlar gözlemlenir. Kimi araştırmacılar, biyografik roman ile hatırat türünün karıştırıldığına dikkat çeker (Birinci, 2000: 88). Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda biyografik roman olarak kabul gören bazı eserlerin, biyografi ya da monografi olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret edilir (Şimşek, 2019: 161). Biyografik ya da anı-roman tarzında kaleme alınan tarihsel romanların ise tarihsel roman türü içinde ele alınması yönündeki kanaat, araştırmacıların vurguladığı bir başka husustur (Y. Çelik, 2005: 79-80). Biyografik roman türünün tespiti bağlamında yapılan değerlendirmeler, söz konusu türün karma / melez bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Biyografik romanın; tarihsel roman, belgesel roman, biyografi ve hatırat gibi anlatılarla yakın ilişkisine dikkat çeker.

Tasnifinde ve tanımlanmasında çeşitli yorum farklılıklarına karşılık, temelde biyografik romanlar; kültür, sanat, edebiyat, bilim ve siyaset gibi alanlarda öne çıkmış gerçek kişileri, kurgusal düzlemde anlatı kişisine dönüştürür. Böylelikle kurguladıkları kişilere psikolojik bir derinlik kazandıran biyografik romanlar, yalın özellikleriyle bilinen gerçek kişileri, roman türünün imkânları çerçevesinde yorumlayarak çok yönlü olarak okura takdim eder.

## 1. Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Fakir Baykurt’un *Eşekli Kütüphaneci* adlı biyografik romanını, kurguya kaynaklık eden Mustafa Güzelgöz’ün yaşamöyküsü ile birlikte değerlendirerek biyografik roman türü bağlamında incelemektir. Biyografik roman türünün kuramsal çerçevesinin sunulduğu araştırmada şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

- Roman, kurgu ve anlatım teknikleri bakımından biyografik roman türü kapsamında değerlendirilebilir mi?
- Biyografik roman yazarını, yaşamöyküsünü kurguya dönüştürdüğü gerçek kişiye yönelten ve anlatıya kaynaklık eden etkenler nelerdir?
- Biyografik gerçeklik, kurgusal düzlemde ne ölçüde karşılık bulmuştur?
- Toplumsal gerçeklik, kurgusal düzlemde ne ölçüde karşılık bulmuştur?

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan çok sayıda uygulama biçimi bulunan farklı sosyal ve beşeri disiplinlere dayanan “anlatı araştırması” kullanılmıştır. Anlatı araştırmasının; biyografik araştırma, hayat hikâyesi, otoetnografi, otobiyografi ve sözlü tarih gibi türleri vardır (Creswell, 2016: 73). “Yaşam öykülerinin analiz sürecini konu alan bir

araştırma yöntemi” (Creswell, 2016: 70) olarak da ele alınabilen anlatı araştırmaları; “yaşam hikâyesi anlatıları, tarihî anılar ve yaratıcı kurgusal olmayan düz yazıları ekleyerek metin fikrini geliştirir.” (Patton, 2014: 115) Bu yönüyle anlatı araştırması, insanların yaşam öykülerini ve deneyimlerini ayrıntılı olarak ele alarak biyografik bir yöntem sunar.

Anlatı araştırmalarında genellikle mülakat, hikâye anlatma, sözlü tarih, otobiyografi, biyografi ve gözlem kayıtları gibi veri toplama araçları kullanılır (Mücevher, 2020: 283). Anlatı araştırmasında ilk elden ve ikinci elden elde edilen anlatılar söz konusudur. İlk elden anlatılar, bireylerin kendileri hakkında anlattıkları hikâyeler ve sahip oldukları deneyimler olurken, ikinci elden anlatılar araştırmacıların, diğer insanların deneyimleri hakkında oluşturdukları bir anlatının, örneğin biyografi veya birçok yaşamı temsil eden toplu bir hikâyenin sunumundan oluşmaktadır (Creswell, 2016: 150). Anlatı araştırmalarında mülakatlarla oluşturulan gözlem kayıtları kullanıldığı gibi daha önceden oluşturulmuş biyografilerin esas alındığı ve biyografinin giderek önem kazandığı görülür. Öyle ki, son yıllarda “biyografiler ile toplumsal kuramları ilişkilendirme yönündeki ilgi, anlatı analizlerinin popülerliğinin artmasına neden olmuştur” (Glesne, 2015: 28). Araştırmacıların yöneldiği bu yöntem, sosyal bilimlerde disiplinlerarası çalışmalarda da tercih edilmektedir.

Araştırmada, Türk kütüphanecilik tarihinin simge isimlerinden biri olan Mustafa Güzelgöz’ün gerçek yaşamöyküsünün kurgulandığı Fakir Baykurt’un *Eşekli Kütüphaneci* adlı romanı, anlatı araştırmasına konu edilmiştir. Güzelgöz hakkında daha önce yazılmış biyografiler, yapılmış gözlem ve mülakatlar ile biyografik roman türündeki kurgusal metin, gerçek-kurmaca ilişkisi çerçevesinde değerlendirilerek yaşamöyküsü anlatısı analiz edilmiştir.

## 2. Bulgular ve tartışma

### 2.1. Bir kütüphanecinin romanı: *Eşekli Kütüphaneci*

Türk edebiyatının öne çıkan yazarlarından Fakir Baykurt’un *Eşekli Kütüphaneci* adlı romanı, biyografik roman türünün örneklerinden biridir. Baykurt’un üzerinde çalıştığı son romanı olan *Eşekli Kütüphaneci*, yazarın ölümünden sonra kızı Işık Baykurt’un yaptığı düzenlemelerle 2000 yılında Adam Yayınları tarafından yayımlanır. Eserin başında Işık Baykurt, romanın yazım ve yayım sürecini şu ifadelerle anlatır:

Tedavi olmak için yattığı Almanya’nın Essen kentindeki hastaneye giderken, çantasında bu roman vardı. 6 Eylül 1999 günü yattığı hasta yatağında da bu romanın son düzeltmelerini yapmayı sürdürdü; hakkında küçük küçük notlar aldı, gücü yetene, bitene dek... Adını, *Eşekli Kütüphaneci*’yi kendi koydu. Doğaldır ki, bir müdahalemiz olamazdı. Yarım kalan düzeltmelerin yanında, notlar da kaldı. Bunları tamamlamak, yerlerine yerleştirmek onuru, benim oldu. (Baykurt, 2021: 1)

Fakir Baykurt’un *Eşekli Kütüphaneci* adlı romanı, Türkiye’de gezici kütüphanecilik çalışmalarının öncü isimlerinden olan ve “Eşekli Kütüphaneci” diye ünlenen Mustafa Güzelgöz’ün hayatını konu edinir. Romanda olaylar, Dimitrios adlı bir gencin vaktiyle atalarının yaşadığı yerleri görmek için Yunanistan’dan Ürgüp’e gelmesinin anlatımıyla başlar. Ürgüp’te yakın ve samimi bir ilgiyle karşılanan Dimitrios, burada Mustafa Güzelgöz’ün oğlu

Aziz’le tanışır. Aziz’in konuğu olan Dimitrios’un yolu böylelikle “Eşekli Kütüphaneci” ile kesişir. Bu noktadan itibaren roman kurgusunda Mustafa Güzelgöz’ün yaşamöyküsü belirleyici olur ve romanın olay örgüsünü Mustafa Güzelgöz’ün hayatından sunulan kesitler oluşturur. Olay örgüsünün gerçek kişi etrafında şekillenmesi, romanın biyografik anlatı özelliklerine sahip olmasına işaret eder. Çünkü biyografik romanlarda, “roman dünyasının kendi gerçekliği değil hayatın gerçekliği hareket noktasını oluşturduğundan romanın yapısını çoğunlukla birbiri ardına, roman determinizmiyle bağlı olmayan olay parçacıkları oluşturur. Bir olay motifini bir başkasına bağlayan sebep romanın gerçekliği değil, romanı yazılan şahsın hayatının gerçekliğidir” (Apaydın, 2002: 466). *Eşekli Kütüphaneci*, bu bağlamda neden-sonuç ilişkisinin bir zincir oluşturduğu olay örgüsüne yaslanmaz. Romanın başkışisi etrafında gelişen olay kesitlerinin bir araya getirilmesiyle sunulur.

Yazarın biyografisini konu edindiği gerçek kişi, biyografik romanlarda başkışisi olarak takdim edilir. Dolayısıyla biyografik romanın başkışisi, biyografinin de ana öznesi olur. Roman kişisi, her yönüyle tecessüm eden kişidir ve romanda her türlü değer temsili, başkışisi üzerinden yürür (Çetindaş, 2016: 119). Bu bağlamda *Eşekli Kütüphaneci*’de biyografik romanın başkışisini temsil eden Mustafa Güzelgöz, “değer temsili” odağında kurguya taşınır. Romanın başkışisi, bir kütüphanecinin hayatının takdiminin ötesinde anlam kazanır. Çünkü ilk kez Ürgüp’e gelen Dimitrios, Türkiye’yi tarihsel, kültürel ve toplumsal açıdan tanımak arzusundadır. Yazarın, Yunan gencin karşısına çıkardığı Mustafa Güzelgöz, dikkat çekici yaşamöyküsüyle kültürün ve tarihin tanıtımında işlev üstlenir. Romanda bulunduğu kurgusal kimlikle Dimitrios’u büyüleyen ve gençte derin bir saygı uyandıran Mustafa Güzelgöz, bir “halk kahramanı” (Baykurt, 2021: 18) olarak sunulur.

Biyografik romanlarda, türe özgü yapısal unsurlar arasında bulunan zaman ögesinin kullanımını önem kazanır. Bilimsel-nesnel biyografiler, soy ağacının çıkarılması, doğum, ilk tahsil vb. gibi kronolojik sırayı izleyen bir yapı arz ederler. Buna karşılık biyografik romanlarda yazarların kronolojik yapıyı kırarak “metni roman hâline getirme”, “monotonluğu kırma ve kurmaca yapıyı hissettirme çabası” (Apaydın, 2002: 464-465) gözlemlenir. Kurgusal zamanı sunma noktasındaki bu eğilim, *Eşekli Kütüphaneci* romanında sürdürülür. Yazar, biyografisi ekseninde merkeze aldığı gerçek kişinin hayatını kronolojik olmayan bir düzlemde sunar. Romanda Mustafa Güzelgöz’ü aktüel zaman içinde takdim eden yazar, sürekli geriye dönüşlerle anlatı kişinin hayatını detaylandırır ve romanın kurgusal zamanını genişletir.

Anlatım teknikleri bağlamında biyografik romanlarda montaj tekniği, bir anlamda yazarların zorunlu bir tercihi olarak kabul edilir. Özellikle sanat sahasında tanınmış kişilerin romanları yazılırken, onların hayat görüşünü ve eserlerini anlamlandırmak için yazarların montaja sıklıkla başvurdukları görülür (Çetindaş, 2016: 105). Biyografik romanın montaj tekniğini öne çıkaran yaklaşımı, *Eşekli Kütüphaneci* romanında genel bir eğilim olarak yansır. Yazar, montaj tekniğini Mustafa Güzelgöz’ün hayata bakışı hakkında bilgi vermek, kültürel ve toplumsal yapıyı dikkatlere sunmak için kullanır. Bu bağlamda romanda Nevşehirli sanatçı Refik Başaran’ın türküleri, Nevşehir sözlü kültürüne ait maniler, Nazım Hikmet’in “Türk Köylüsü” şiiri, Melih Cevdet Anday’ın “Rahatı Kaçan Ağaç” şiiri, çevirisini Ataol Behramoğlu’nun yaptığı Yunan şair Yannis Ritsos’un “Barış” adlı şiiri romana montaj tekniğiyle taşınır.



## 2.2. Anlatının kaynağı

*Eşekli Kütüphaneci*, Fakir Baykurt'un hayata bakışının, eğitim düzeyinin, Anadolu gerçekliğine yaklaşımının, kültürel ve siyasal tutumunun bir yansımasıdır. Yarım yüzyıllık yazarlık deneyiminin son ürünü olan roman, Baykurt'un Anadolu'nun aydınlanması için verdiği mücadelenin örneğidir.

Fakir Baykurt'un "Eşekli Kütüphaneci" sıfatıyla ün kazanan Mustafa Güzelgöz'ün hayatını romana taşıma düşüncesi, anlatının temel kaynağını oluşturur. Yazar, vefatından yaklaşık iki yıl önce 11 Temmuz 1997 tarihindeki bir röportajda biyografik bir roman yazmayı tasarladığını, "yarın bir yolculuğa çıkacağım. Ve Orta Anadolu'da bir zamanlar eşekle köylere kitap taşıyan ve Eşekli Kütüphaneci diye ün yapmış olan Mustafa Güzelgöz'ü arayıp bulacağım ve onunla konuşacağım. Elimden gelirse onun biyografisini yazacağım." (Cevizoğlu, 2000: 87) sözleriyle anlatır.

Fakir Baykurt'un biyografik roman yazmak amacıyla Ürgüp'e gitme niyetinin gerçekleştiğini Mustafa Güzelgöz doğrular. 12 Eylül öncesinde Almanya'ya giden ve uzun yıllar ülkeden uzakta yaşayan Fakir Baykurt, bu süre zarfında kısa aralıklarla Türkiye'ye gelir. Yazar, 1995 yılında Duisburg şehrindeki Pestalozzi okulundan emekliye ayrıldıktan sonra Türkiye'ye daha sık gidip gelmeye başlar. 1997'den itibaren ise yaz aylarını Antalya'daki evinde geçirir (Karabela, 2007: 46). Yazarın Ürgüp'e gidip Mustafa Güzelgöz ile görüşmesi ve tasarladığı romanı için çalışmalar yapması bu döneme, 1997 yılına denk gelir. Baykurt'un ölümünün ardından Mustafa Güzelgöz, yazarın Ürgüp'e yaptığı geziden şu ifadelerle söz eder:

Kütüphanenin olmadığı Ürgüp köylerine merkeplerle kitaplar ulaştırdık. Bu çalışmamız bazı dünya ülkelerinde bile değerlendirildi. Sayın Baykurt bu çalışmanın özüne inmek istedi... Bu amaçla Ürgüp'e 1997 yılında geldi. Ürgüp ilçesi ve köylerinde bir haftaya yakın bir çalışma yaptı. Hastaneye yatmadan önce benim biyografimi yazmak için yeniden Ürgüp'e gelmek istediğini belirtti. Ama nasip olmadı kavuşmak. (İleri ve Talipoğlu, 2006: 132)

Fakir Baykurt'u biyografik roman yazmaya yönelten etken, kurguya taşıdığı Mustafa Güzelgöz ile ortak bir duyarlılığa sahip olmasıdır. Bu doğrultuda *Eşekli Kütüphaneci*'nin kaynağı, Fakir Baykurt'un eğitime ve kitaba verdiği önem dolayısıyladır. Yazarın hayata bakışı da büyük ölçüde Mustafa Güzelgöz'ün hayata bakışı ile benzerlikler gösterir ve her ikisinin mücadelesi de ortak değerleri olan kitap ekseninde kesişir. Böylelikle yazarın ve kurguya dönüşen gerçek kişinin düşünsel ortaklıkları anlatının kaynağını serimler.

Uzun yıllar Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde öğretmenlik ve ilköğretim müfettişliği yapan Fakir Baykurt, Ürgüp'te kendini kütüphanecilik çalışmalarına adanmış Mustafa Güzelgöz gibi Anadolu köylerini yakından tanıma fırsatı bulur. Köylünün yoksulluğunu, eğitimsizliğini, geri kalmışlığını hikâye ve romanlarında işleyen Baykurt, yazar kimliğinin ötesinde bir eğitimci olarak köylünün sorunlarını gözlemlemek ve kendi imkânları çerçevesinde insanlara çözümler sunmak için uğraş verir. Yazar, köylere yaptığı gezileri şu sözlerle anlatır:

Okumak insanı değiştiriyor. Kitaplar göz açıyor. Ben de okudukça dünyada ardına düşecek değerli amaçlar olduğunu sezdim. Köy gezileri de yapıyordum. Halkın



durumu özellikle köylerde kötüydü. Köyde yaşam çağ gerisiydi. Yoksulluk, gerilik büyüktü. Aydınlar üzerindeki baskı ağırdı. Ama yoksullar üzerindeki baskı daha ağırdı. Uslu uslu oturmak olmaz, insan buna karşı çıkmalıydı. Çılgılık atmalı, haksız düzeni protesto etmeliydi. Yılmak olmazdı. Ne olursa olsun safımı seçmeli, kale-mimle savaşıma katılmaydım. (Baykurt, 1998: 107-108)

Mustafa Güzelgöz'ün Ürgüp'ün köylerinde çocukları ve yetişkinleri kitapla buluşturmak için verdiği mücadele, Fakir Baykurt'un öğretmenlik yıllarında köy okullarına yaptığı katkılarla benzerlikler taşır. Fakir Baykurt da Mustafa Güzelgöz gibi görev yaptığı yerlerde kitap bilinci oluşturmak için çaba gösterir. Yazar, köy çocuklarının nitelikli eserler okuması için yaptıklarını, Artvin'in Şavşat ilçesinde öğretmenlik yaptığı dönemi anlattığı denemelerinde dile getirir:

Bu yıl bizim okulun kitaplık kolu benim denetimimdeydi. İstanbul, Ankara yayınevlerine öğrencilerimiz kitap siparişleri yapar. Herkes istediği kitabı yazar, koldaki görevlilere verir. Ben, iyi kitapları, yeni kitapları, ucun kıyın tanıtır, onları bildiklerine bırakırım. Ama listeler hep, “Zaloğlu, Rüstem”, “Kan Kalesi”, Kerbelâ Vakası”, “Muhammet Hanefi Cengi”, “Seyyit Battal Gazi”... bunlarla dolar. Çocuk da babasının okuduğunu okumak; babası gibi, hocası gibi, öteki sayın büyükleri gibi yerinde saymak ister. (Baykurt, 1976: 75-76)

Fakir Baykurt, Mustafa Güzelgöz gibi hayatı boyunca kitabın önemine vurgu yaparak her türlü kalkınmanın eğitimle ve kitapla olacağını savunur. Bu düşünceden hareketle Baykurt, ömrünün son yıllarında kendi köyündeki evini de Elif Nine Halk Kütüphanesi adıyla bir kütüphaneye dönüştürür (Yanardağ, 2005: 21). Dolayısıyla Fakir Baykurt'u biyografik roman yazmaya yönlendiren sebep, “kitapla aydınlanma/kalkınma” düşüncesini hayatına tatbik etmesidir. Bu bakımdan anlatının kaynağı, yazar ve kurguya dönüşen gerçek kişinin ortak paydası olan kalkınmanın ancak kitapla olabileceği düşüncesidir.

### **Kurmaca ve biyografik gerçeklik**

Fakir Baykurt'un *Eşekli Kütüphaneci* romanının başkişisi Mustafa Güzelgöz'ün kurgusal dünyaya kaynaklık eden yaşamöyküsü, hem sınırlı imkânlarıyla büyük başarılar imza atmış bir bireyin idealist öyküsünü hem de Türkiye'nin kültür tarihindeki gelişme evrelerinden bir kesit sunması yönüyle dikkat çeker.

Mustafa Güzelgöz, 1921 yılında Ürgüp'te dünyaya gelir. Babasının ekonomik durumu dolayısıyla ortaokulu bitirdikten sonra eğitimini devam ettiremez. Bir süre İstanbul'da Ticaret Bakanlığına bağlı Tiftik ve Yapağı İhracatçılar Birliğinde depo memuru olarak çalışır. II. Dünya Savaşı yıllarında 1940'ta askere gider. Üç buçuk yıl Tokat'ta askerlik yaptıktan sonra Ürgüp'e döner (Keseroğlu, 1991: 11). 1944 yılında Ürgüp Tahsin Ağa Halk Kütüphanesi'nde göreve memur olarak başlar. 1972 yılında kütüphane müdürlüğünden emekli oluncaya kadar 28 yıl Türk kütüphaneciliğine hizmet eder (Ataberk, 1991: 27).

Mustafa Güzelgöz'ü Türk kütüphanecilik tarihinde önemli kılan husus, yaşadığı coğrafyanın kültürel, toplumsal ve ekonomik şartları çerçevesinde özgün bir yaklaşımı hayata geçirerek “Ürgüp modeli” diye literatüre kazandırdığı uygulamayla Türkiye'de gezici kütüphanecilik çalışmalarının öncü ismi olmasıdır. Ürgüp denemesinin Türkiye'de kütüphanecilik

hareketinin gelişmesinde, özellikle “halkın ayağına giden kütüphane” fikrinin yayılmasında payı büyüktür (Ersoy, 1991: 63). Türkiye’de gezici kütüphaneciliğin tam anlamıyla oluşmadığı bir dönemde daha fazla kişiyi kitapla buluşturmak için eşeklerin sırtında köylere kitap taşınması, sıra dışı bir uygulama olarak Türk kütüphanecilik tarihinde yerini alır.

Kütüphanecilik faaliyetlerini sürdürdüğü yıllarda ulusal ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çeken Güzelgöz’ün “Eşekli Kütüphaneci” namıyla ünü, ülke sınırlarının ötesine ulaşır. İngiltere’nin yüksek tirajlı gazetelerinden *Daily Express*’te, ABD’de yayımlanan *Wilson Kütüphane Bülteni*’nde adından övgüyle söz edilen Güzelgöz, 1963 yılında ABD’de kazandığı dünya birinciliği ödülünün yanı sıra 1969 yılında Amsterdam’da toplanan Avrupa kütüphanecileri arasında yılın kütüphanecisi olarak seçilir (İleri ve Talipoğlu, 2006: 54).

Mustafa Güzelgöz’ün köylere eşekle kitap götürme düşüncesi, Tahsin Ağa Kütüphanesi’nde görev yaparken Ürgüp kaymakamı başta olmak üzere birçok memurla birlikte bir açılış töreni için gittiği köyde gelişir. Köyüler açılışta memurları ayağa kalkıp karşılar ve Mustafa Güzelgöz haricindeki herkese birer sandalye verirler. Bir memur arkadaşısı Güzelgöz’le sandalyesini paylaşır. Hürmet edilen ve ikramlarda bulunulan her memurun köylüye bir hizmetinin olduğunu fark eder. Neden ben de köylüye hizmet etmeyeyim diye düşünür (Keseroğlu, 1991: 13). Köylünün tanımadığı bir memur olduğunu gören Güzelgöz, kütüphaneye gelmeyen köylüye kitap götürme kararını bu köyde verir. Türk kütüphanecilik tarihine emsalsiz bir örnek sunacak Güzelgöz’ün yaşamöyküsündeki bu dönüm noktası, *Eşekli Kütüphaneci* romanında kurgusal kişiye dönüştürülen Güzelgöz’ün bakış açısıyla sunulur. Romanda Ürgüp’ü ziyarete gelen Dimitrios’a kendinden söz eden Güzelgöz’ün, köylere eşekle kitap götürme fikrinin nasıl ortaya çıktığını anlatması, kurgu ile biyografik gerçekliğin örtüştüğünü gösterir:

Kaymakam başta, sekiz on memur bir köye gidiyoruz. Diyelim bir selektör açılışı var. Köylüye cins tohumluk sağlanacak. Köylüler kalkıp bizi karşılıyor, buyrun efendim buyrun. Herkesin altına birer sandalye sürüyorlar. Doktorun altına, ziraatçının altına sürüyorlar. Veterinerin altına sürüyorlar. Ortaokul müdürünün, öğretmeninin altına sürüyorlar. Nüfusçunun altına da sürüyorlar. Ama bana sandalye yok. Örneğin, Aksalur’da iki kişi bir sandalyeye oturduk. Demek bana sandalye düşse bile yarım düşüyor. Kimi yerde onu da bulamıyorum. Ama öbürlerine var. Buyrun efendim buyrun. Bir köy iki köy. Tepemin taşı attı. Bu duruma çok kızıyorum.

Bir gün kendi kendime, ‘Kızma Bay Mustafa, ne kızılıyorsun? Altına sandalye sürülenler köylüye az çok bir hizmet götürüyor. Doktor hastalarına iğne yapıyor. Ortaokul müdürü, öğretmenleri çocuklarını okutuyor. Veteriner hayvanlarına bakıyor. Ziraatçı onlara cins tohum götürüyor. Sen de yap bir hizmet, senin altına da sandalye sürsünler! Kızmakla eline bir şey geçmez’ dedim.

Düşündüm. Ama ben ilçede kitaplık memuruyum; köylüye nasıl bir hizmet götürebilirim? Köylüye hizmet götürebilmem için köye dönük bir görevimin olması gerekir. Düşündüm: Var mı öyle bir görevim? Yoksa yok mu? Belki vardır; iyi düşün bakalım...

(...)

### Düşünüyorum: Köylüye nasıl götürüyüm kitabı?

Akşam aklımda bu, sabah aklımda bu. Bir gün, ‘Eşekle götür ulan, eşekle!’ dedim kendi kendime. ‘İki sandık yaptır üçer gözlü. Doldur kitapları sandıklara, sür eşeği köylere! Böyle böyle köylüleri okumaya alıştı. Önce kendin götür kitapları, sonra eşeği bir hizmetliye ver, o götürüp dağıtsın. On beş gün sonra gidip dağıttığı kitapları geri alsın. Almaya giderken yenilerini götürsün; yani birlikte götürelim!’ (Baykurt, 2021: 46-47)

Mustafa Güzelgöz’ün köylüye kitap götürme düşüncesiyle, 1952 yılında Ürgüp ilçesinde bir “Eşekli Kütüphane” kurulmuş olur. Başlangıçta bir eşekle ile başlanılır. Bu hayvana ortalama yüzerden iki yüz kitap alan sandık yüklenerek bir program dâhilinde köylere kitap götürülür. Zamanla beş eşek, üç at ve iki katırla otuz altı köye kitap götürülmeye başlanır (Ataberk, 1991, s. 30). Mustafa Güzelgöz’ün eşeklerle kitap taşıyarak köylüyü kitapla buluşturma faaliyeti, kısa sürede dikkatleri üzerinde toplayan bir model olur. Onun yaptığı özgün çalışmalar, yerli ve yabancı basının ilgisini çeker. Güzelgöz, 21 Kasım 1963 tarihinde Amerikan Lane Bryant Uluslararası Ödül Komitesi tarafından “Dünya birinciliği” ödülüne layık görülür. Amerikalılar, 1963 yılında Güzelgöz’e bir cip, 1966 yılında ise bir pikap hediye ederler. Nihayetinde kütüphanenin emektar hayvanları 1968 yılında dönemin Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem’in katıldığı törenle emekliye ayrılırlar ve görevlerini motorlu araçlara devrederler (Sağlamtunc, 1991: 83-84).

Mustafa Güzelgöz’ün ününün yayılması, uygulamaya koyduğu Ürgüp modelinin gerek ülke içinde gerekse ülke dışında takdirle karşılanması, romanda yazar anlatıcı tarafından aktarılır. Biyografik gerçeklik kurguya dönüştürülürken gerçek kişinin iç dünyası, yazarın bakış açısıyla sunulur. Kurgusal düzlemde yazar, eşeklerin emekliye ayrılması sürecinde Güzelgöz’ün ruhsal yönüne odaklanır. Böylelikle yazar, gerçek kişiyi psikolojik derinlikle sunmaya çalışır:

Amerikan Elçiliği, Ürgüp kitaplığına kullanılmış bir cip armağan etti. Cipun anahtarını Mustafa Bey’e verirken Büyükelçi, “Bizim cipimiz de sizin eşekler kadar hızlı koşabilir” dedi. Dinleyenler onun bu sözünü de alkışladılar. Artık bundan sonra düzdeki, bayırdaki köylere, dağ ardi köylere, kitaplar bu ciple taşınmaya başlandı. Mustafa Bey elbet seviniyordu. Kuşkusuz cip yeni bir araç. Eşekten çok hızlı gidiyor. Sevincinin yanında bir üzüntüsü vardı. Üzüntüsünün nedeni, karakaçanlardan ayrılmasıydı. Artık onları üzüle üzüle emekli edecekti. (Baykurt, 2021, 86)

Mustafa Güzelgöz, kendine özgü gezici kütüphane modeliyle köylünün ayağına kitap götürmenin yanı sıra köylere kitaplık kurmak için uğraş verir. Köylerde kurulan köy kütüphanelerine kadınların da gelmesi için dikiş makineleri, moda dergileri ve yemek kitapları alır. Ayrıca genç kızlar için kütüphaneler bünyesinde halıcılık kursları açar ve Ürgüp halıcılığının canlanmasını sağlar. Her kütüphanenin yanına bir spor sahası yaptırarak köylülerin sporla da ilgilenmelerini teşvik eder (Sağlamtunc, 1991: 82). Güzelgöz, bu çabalarıyla kültürel ve bilimsel kalkınmanın odağına kütüphaneyi yerleştirir. Daha önce kitapla tanışmamış köylüleri kütüphaneye çekmek için kendi imkânlarıyla kütüphaneyi çok yönlü kültürel yaşam alanlarına dönüştürür. Fakir Baykurt, romanın başkişisinin gerçek yaşamöyküsündeki mücadelesini Güzelgöz’ün eşi Hanife Hanım’ı kurguda öne çıkararak belirginleştirir. Hanife Hanım, eşinin

uğraşlarının boşuna olduğunu, kimse tarafından takdir edilmeyeceğini düşünür. Romanda anlatı kişisi olarak yer alan Hanife Hanım'ın bakış açısı, biyografik gerçekliğin kurguya dönüşmesinde yazar ve başkişiden sonra üçüncü bir kurgusal/gerçek kişinin dikkatini yerleştirir:

Bakın!” dedi kadınlara. “Buraya dikiş makinesi alacağım. Halı tezgâhı kuracağım. Çocuklarınız için iki üç beşik koyacağım. Radyo da var. Gelin işlerinizi burada yapın. Yeter ki kitaplığa ayağınız alıssın. Siz gelin ki, sizden görüp yarın çocuklarınız da gelsin. Biz de öbür uluslar gibi bir an önce ilerleyip uygarlık kervanına katılalım. Arkalarda kaldığımız yetmiyor mu?

İstanbul'daki, Ankara'daki hemşehrilerimize gene mektuplar yazdım. Durum şöyledir, böyledir diye açıklayarak amacımızı yeniden, yeniden anlattım. ‘Şimdi de bize on kadar dikiş makinesi gerekiyor. Köylerdeki kitaplıklarımızın sayısı sekiz oldu. Her kitaplığa bir makine alsak, sekiz dikiş makinesi eder. İki büyük köye ikişer tane almamız gerekir. Bize on dikiş makinesi gerekiyor. Bu köylerin kimine de halı tezgâhı kuracağım. Lütfen bize yardımcı olun. Gözümüz yoldadır. Dört gözle olumlu yanıtınızı bekliyoruz’ dedim, yolladım mektupları.

Eşim Hanife benim böyle çırpınışıma bakıp halime acıyor. Kimi zaman da gülüyor. ‘Çocuklara kitaplar bulacağım, köylere kitaplık açacağım, küçük büyük, kadın erkek herkesi okutacağım diye kendini parçalayacaksın da, yarın değer mi bilecekler? Değer bilip ölünce sana türbe mi yapıverecekler? Millet kahvelere kapanıp çat çut kâğıt oynamayı kitap okumaktan çok seviyor. Kadınlarda köylerde köşe başında, şehirlerde kabul günlerinde konuş ha konuş, çatlat ha çatlat... (Baykurt, 2021: 67-68)

Baykurt'un kurgusal düzlemde Güzelgöz'ün yaşamöyküsünü sunarken Hanife Hanım'ın, eşinin bütün bu uğraşlarına rağmen kıymetinin bilinmeyeceği endişesine yer vermesi, Güzelgöz'ün gerçek yaşamöyküsünde emekliliğe mecbur bırakılmasının romanda anlatımına bir hazırlıktır. Çünkü biyografik romanlarda olay örgüsünü gerçek kişinin yaşamöyküsü oluşturduğu için olay halkaları arasında güçlü bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaz. Bu bağlamda yazar, Hanife Hanım'ın eşinin kıskanılacağı ve takdir edilmeyeceği hususundaki tereddütlerini kurguya taşıyarak olay örgüsünde bir nedensellik oluşturur.

Romanda öne çıkarılan Hanife Hanım'ın endişeleri, Güzelgöz'ün gerçek yaşamöyküsünün yansımasıdır. Güzelgöz, kütüphane müdürlüğü dışında işler yaptığı, kütüphanedeki görevini aksattığı ve diğer işlerden çıkar elde ettiği iddiasıyla şikâyet edilir. Birçok il valisinin çalışmalarını desteklediği ve kalkınma lideri ilan ettiği Güzelgöz, soruşturmaya uğrar. Ankara'dan gönderilen müfettiş, olumsuz raporla soruşturmasını tamamlar. Dönemin Nevşehir valisi idari kovuşturma yapılmasını engellemek için Güzelgöz'ün emekliliğini ister. Hep yanında olan yetkililerden bir destek alacağını, kendisine sahip çıkacağını düşünür ama “kimseden ses seda çıkmaz.” Soruşturma döneminde ve sonrasında yalnız kalır. Bu sürecin sonunda Güzelgöz, Mayıs 1972'de emekliliğe ayrılır (İleri ve Talipoğlu, 2006: 61).

Baykurt, romanında Güzelgöz'ün emekli oluşunu kurgularken, nesnel gerçekliği psikolojik düzeyde ele alır. Yıllarını kütüphanecilik çalışmalarına veren ömrünü kitaba adayan Eşekli Kütüphaneci'nin yaşadığı hayal kırıklığını ve kırgınlığını öyküler. Böylelikle roman-da gerçek kişi, ruhsal portresi çizilen anlatı kişisi kimliğiyle sunulur:

Neveşehir Valisi Mehmet Aldan bu raporu okuyunca kendini tutamayıp ağladı. Emekliliğimi istersem, bu iş bitirmiş. Gerçekten el insaf! Daha 50 yaşındayım. Çok gücüme gitti. Oturup ağladım. Anlattım ya çok duygusalım ben. Verdim dilekçeyi, emekli olmayı istedim. Dur mur, dediler. Ne duracağım... Şimdi üstünden yıllar geçince düşünüyorum da, büyük bir, hatta iki hata yaptığımı ayırdına varıyorum. Ben çalışıp topluma, yurda hizmet ederken, halka ve onun çocuklarına karda kışta eşekle kitap götürürken, Ürgüp köylerinde yaşamı yükseltmek için düşündüğüm hizmetleri yürütürken, ortada bir politika olduğunu, kıskançlık, fesatlık olduğunu hiç aklıma getirmediğim. (Baykurt: 91-92)

Baykurt, anlatı kişinin meslek hayatını geriye dönüşlerle sunduğu romanında nesnel gerçeklikle çelişmeyen bir anlatım sergiler. Çerçevesini biyografinin şekillendirdiği romanıyla, öykünün merkezinde konumlandığı gerçek kişinin iç dünyasını, davranış ve alışkanlıklarını da yansıtır.

### 2.3. Kurmaca ve toplumsal gerçeklik

*Eşekli Kütüphaneci*, biyografik gerçekliğin yanı sıra toplumsal gerçekliğin de kurguya dönüştüğü bir biyografik roman özelliği taşır. Romanda biyografik kurgunun başkışisi, tanıklık ettiği dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel şartlarını hem yaşamöyküsüyle hem de düşünce ve yorumlarıyla sunar. Böylelikle kurmaca gerçekliğin öznesi; toplumun düşünce, ilke ve inançlarını da içeren toplumsal gerçekliğin yansıtılmasında yansıtıcı merkez işlevini üstlenir.

*Eşekli Kütüphaneci*'de gerçek kişi, aynı zamanda yazarın sözcüsü olarak anlatıda öne çıkar. Bu doğrultuda Baykurt'un eserlerinde ifade ettiği köy sorunlarının çözümüne yönelik duyarlılıklar ile Güzelgöz'ün kurgusal düzlemdeki anlatımı ortaklık arz eder. Köy enstitüsü mezunu olan yazarın sıkça köy enstitülerinin önemini vurgulaması, "insanlık tarihinden bir yiğit insanın hikâyesi" (Baykurt, 1976: 245) diye köy enstitülerinin mimarı İsmail Hakkı Tonguç'tan söz edişi, romanda "Eşekli Kütüphaneci"nin bakış açısıyla desteklenir. Romanda Güzelgöz'ün Dimitrios'a köy enstitüleri deneyiminin önemini ve enstitülerin kapatılışını anlatması, toplumsal gerçekliğin kurgusal düzleme yansımaları örnekler:

Yurdumuzda aydınlığa karşı güçlü bir direnme vardır. Bunlar, ortaya Atatürk gibi güçlü adamlar çıkınca sinsi sinsi yatıp uyur görünse de, buldukları ilk fırsatta başlarını deliklerinden çıkarırlar. Anlattım: Halkevleri'ni, Halkodaları'nı öyle kolayca kapatıverdiler! Hele Köy Enstitüleri'ni... Rahmetli İsmail Hakkı Tonguç'u düşünüyorum. O büyük adama kan kusturdular.

Sana köyler için öğretmen yetiştiren Köy Enstitüleri'nin nasıl kapatıldığını anlatayım, dinle bak! Doğuda, Van ilinde, köyler sahibi Kinyas Kartal Ağa ile batıda, Aydın ilinde, çiftlikler sahibi Adnan Menderes Ağa vardı. Bunlar seçimlerden önce gizlice anlaşmış birbirine söz verdi. Ağalar oyları Menderes'e küreyecek, Menderes bu yoldan iktidara gelecek. Başbakanlık koltuğuna oturur oturmaz Köy Enstitüleri'nin kapisına kara kilit asacak.

Politikanın gücünü kimi zaman anlamak zordur. Türkiye geniş. Düşün sizin Yunanistan'ın kaç katı? Ama en doğudaki ille en batıdaki il birleşiyor bak. Arada

kaç il, kaç ağa var; listesini yapsan, aklın şaşar. Hepsi el ele verdi; temsilcilerini Büyük Millet Meclisi'ne oturtular. Adnan Menderes Ağa, Kinyas Kartal Ağa'nın dediğini yaptı. Kaldırın kolları; kaldırdılar. İndirin kolları; indirdiler. Tamam, kapattılar enstitüleri. (Baykurt, 2021: 92)

Güzelgöz'ün yaşamöyküsü eksene alınarak toplumsal gerçekliğin kurgusal düzleme aktarılmasında dönemin bürokrasisine yapılan eleştiriler dikkat çeker. Güzelgöz, bürokrasinin sınırlarını zorlayarak elde ettiği birçok başarının ardından nihayetinde bürokrasinin keskin çizgilerine nasıl yenik düştüğünü eleştirel bir bakışla anlatır:

Acı bir durumdur bu; Türkiye'ye özgü acı bir durumdur. Aydınlık düşmanları hâlâ güçlü. Dostları ise çok dağınmış. Bu da ruhları öldürüyor. İnsanların cesareti kırık. Örneğin benim başıma bu olumsuzluklar geldi; üç kişi yazı yazıp savunmadı. 'Durun kardeşim, siz ne yapıyorsunuz?' diye, o kokuşmuş bürokrasinin üstüne gitmedi, yukardaki ilgilileri ve kamuoyunu uyarmadı. Ben de yaradılıştan içime kapalı, kendini savunmayı övünme sayan, övünmeyi sevmeyen, bilmeyen biriyim; sık sık söylediğim gibi, elimden ağlamaktan başka iş gelmez; bir şey yapamadım. (Baykurt, 2021: 106)

Gerçek bir kişiden dönüştürülerek kurmaca dünyada yer verilen Dimitrios, gerçeklik düzleminde Ürgüp'ü gezen ve "Eşekli Kütüphaneci" adıyla ün kazanmış Güzelgöz'ü dinleyip, notlar alan Baykurt'u temsil eder. Dimitrios'un kurgusal düzlemde Güzelgöz'e duyduğu saygı ve hayranlık ile Baykurt'un gerçeklik düzleminde Güzelgöz'e gösterdiği ilgi birbiriyle örtüşür. Atalarının yaşadığı coğrafyayı büyük bir merakla gözlemleyen ve burada tanıştığı Eşekli Kütüphaneci'yi dikkatle dinleyen Yunan genç, Türkiye'de tanıklık ettiği dış gerçekliği yorumlar. Yazarın nesnel bir bakış açısı sunma çabasının ürünü olan bu değerlendirmelerde Dimitrios, arketipsel bir yaklaşımla Türkiye ve Yunanistan karşılaştırması yapar. Böylelikle toplumsal gerçeklik farklı bir bakış açısıyla kurguya taşınır:

Yurda yenilik getirmek, halka ışık götürmek yalnız sizde değil, eskiden beri her yerde zordur! Bizim mitolojideki Prometeus öyküsünü düşünün. O zaman ışık yalnız Tanrı Zeus'un sarayında var; başka hiçbir yerde yoktu. Akşam olunca insanlar karanlıkta kalırdı. Prometeus, Koca Tanrı Zeus'un sarayından ışığı çalıp o vadadaki köylere dağıttı. Halkın kulübeleri de ışığa kavuştu. Tanrı Zeus, Olimpos Dağı'nın başından bunu görünce çılgına döndü. Nasıl olabilir? Kim yapabilir bunu? Araştırıp soruşturdu. Meğer Prometeus yapmış. Yakalatıp Kafkaslar'daki kayalardan birine bağlıyor zincirle. On yedi gün arayla bir kartal gelip ciğerini gagalıyor. Yara kabuk bağlamak üzereyken kartal yeniden geliyor, yeniden gagalıyor. Çok büyük bir işkence. Sonunda Prometeus'un oğlu Herkülüs büyüyor da, babasının zincirlerini söküyor, onu işkenceden kurtarıyor. Halka ışık götürmek hiçbir yerde kolay değildir" diye yazıyor defterine Dimitrios. (Baykurt, 2021: 79)

Romanda toplumsal gerçeklik, yazar anlatıcının bakış açısıyla da kurgusal düzleme aktarılır. Baykurt, Güzelgöz'ün sadece sivil bürokrasiyle değil, 12 Mart sonrası egemen olan askerî bürokrasiyle de baş edemediğini siyasal bir eleştiriyle yorumlar. Eşekli Kütüphaneci'nin yaşamöyküsü ekseninde Türkiye ve Yunanistan'ın demokrasi tarihindeki sancılı süreçleri kurguda yer alır:



Türkiye’de generaller yeni bir darbe daha yaptı. Yönetimde epeydir askerler var. Halkın yaşamı biraz darbe, biraz demokrasi, böyle salıncak gibi iki uç arasında sallanarak gidiyor. Türkiye ile Yunanistan’ın durumları birbirine çok benzer. Orada da ara sıra askerler darbe yapar. Ama şimdi demokrasi var. Yarın Türkiye’ye demokrasi gelir, Yunanistan’da darbe yapılır. Ürgüplüler bunları düşünüp içlerinden gülüyor. (Baykurt, 2021: 146)

Toplumsal gerçekliğin kurgulanmasında Baykurt’un tercih ettiği yöntemlerden biri, montaj tekniğidir. Romanda Mustafa Güzelgöz’ün ve Dimitrios’un hayat görüşü, Türk ve Yunan şiirinden örnekler eşliğinde sunulur. Melih Cevdet’in “Rahatı Kaçan Ağaç” şiirindeki “Ona bir kitap vereceğim / Rahatını kaçırmak için / Bir öğreneğorsün aşkı / Ağacı o vakit seyredin” (Baykurt, 2021: 112) mısralar ile Ritsos’un “Barış” başlıklı şiirindeki “Kitaplık yapıldığı zaman cezaevleri / Geceleyin kapı kapı dolaştığı zaman bir türkü / ve dolunay, taptaze yüzünü gösterdiği zaman bir / bulutun arkasından / cumartesi akşamı berberden pırl pırl çıkan / bir işçi gibi. / Barış budur işte” (Baykurt, 2021: 115) mısralar, romanda sunulan evrensel mesajı destekler. Romanda bütününe yer verilen şiirlerle Mustafa Güzelgöz’ün kişiliği ve yaşamöyküsüyle özdeşleşen değer temsili gözler önüne serilir. Yazar, bu yolla düşünsel birlikteliği, kültürel ve toplumsal gerçekliği şiirlerin tanıklığıyla kurguya dönüştürür.

Baykurt, başta Mustafa Güzelgöz olmak üzere, Dimitrios Katsikas, Aziz Güzelgöz, Hanife Güzelgöz ve Refik Başaran gibi gerçek kişileri romanın kurgusal dünyasına dâhil eder. Gerçek kişilerin tanıklığında dönemin toplumsal ve siyasal tablosunu yansıtır. Böylelikle romanda biyografik gerçekliğin yanı sıra toplumsal gerçeklik de roman türünün imkânları çerçevesinde sunulur.

## Sonuç

Gerçek bir kişinin hayatının bütününe ya da bir kesitini kurmaca dünyanın sınırları içinde ele alarak yorumlayan biyografik romanlar, gerçeklikle bağı güçlü olan metinlerdir. Biyografik romanlar, gerçek kişiyi kurguya dönüştürerek bireyin dünyasını keşfetmeyi, onu tanıtmayı ya da hatırlatmayı hedefler.

Fakir Baykurt’un *Eşekli Kütüphaneci* adlı romanı, Ürgüp’te uzun yıllar kütüphanecilik yapan, uyguladığı özgün modelle Türkiye’de gezici kütüphanecilik çalışmalarının öncü ismi Mustafa Güzelgöz’ün yaşamöyküsünden bir kesiti kurgusal düzleme taşır. Kuramsal çerçeve ve kavramsal karşılığı itibarıyla biyografik roman türüne ait kurgu ve anlatım tekniklerine sahip olan *Eşekli Kütüphaneci*, yazarı tarafından benimsenen ve hayranlık duyulan gerçek kişiyi psikolojik derinliğiyle sunmayı amaçlar. Geriye dönüşlerle anlatı zamanının genişlediği romanda, mekâna ve toplumsal zamana dair gözlem ve yorumlar büyük ölçüde kahraman bakışı açısıyla sunulur. Bunun yanı sıra romanda yazar anlatıcının, tanrısal bakışı açısıyla anlatıda varlığını hissettirerek duyarlılıklarını başkışı ekseninde sunduğu gözlemlenir.

Mustafa Güzelgöz’ün yaşamöyküsü çerçevesinde kurgulanan romanda, nesnel gerçeklikle örtüşen bir anlatım sergilenir. Güzelgöz’ün yaşadığı Ürgüp ve çevresi, ailesi, kütüphanecilik faaliyetleri gerçeklik ilkesi çerçevesinde ayrıntılı olarak kurguya dâhil edilir.



Biyografik kurgunun başkışisinin tanıklık ettiği dönem, çeşitli yönleriyle ele alınır. Bu bağlamda biyografi ekseninde kurgulanan romanda toplumsal ve kültürel yapının yansıtıldığı gözlemlenir. Biyografik roman yazarının ve biyografisi kurgulanan gerçek kişinin düşünsel birlikteliği de romanda nesnel gerçekliğin yorumlanmasına ortak bakış açısı kazandırır. Söz konusu düşünsel birliktelik; kitap sevgisi, dostluk ve eğitimin önemi gibi evrensel mesajların iletilmesine kapı aralar.

Türk kütüphaneciliğinin önemli isimlerinden biri olan Mustafa Güzelgöz'ün yaşamöyküsünün kurgulandığı *Eşekli Kütüphaneci*, Türk edebiyatında biyografik roman türünde verilen eserler arasında özgün bir yer edinir. Kültür tarihine yaptığı katkılarla anılan ve ün kazanan Güzelgöz, romana özgü anlatım imkânları doğrultusunda birey kimliğiyle okura tanıtılır.

**Research and Publication Ethics Statement:** This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

**Araştırma ve yayın etiği beyanı:** Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

**Contribution rates of authors to the article:** The first author in this article contributed to the first author 50%, second author 50% level of preparation of the study, data collection, and interpretation of the results and writing of the article.

**Yazarların makaleye katkı oranları:** Bu makaledeki birinci yazar % 50, ikinci yazar %50 düzeyinde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

**Ethics committee approval:** The present study does not require any ethics committee approval.

**Etik komite onayı:** Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

**Financial support:** The study received no financial support from any institution or project.

**Finansal destek:** Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

**Conflict of Interest:** The author declares no conflict of interest.

**Çıkar çatışması:** Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## Kaynakça

- Apaydın, M. (2002). Biyografik roman türünün Türk edebiyatındaki gelişimi üzerine bazı dikkatler. *Hece*, 65/66/67, 460-470.
- Ataberk, M.O. (1991). Mustafa Güzelgöz ve eşekli kütüphane. *Mustafa Güzelgöz ve Eşekli Kütüphane*. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 27-32.
- Baykurt, F. (1976). Yerinde saymak. *Efkâr tepesi*. Remzi, 72-77.
- Baykurt, F. (1998). Niçin yazıyorum? *Benli yazılar*. Papirüs, 107-111.
- Baykurt, F. (2021). *Eşekli kütüphaneci*. Literatür.
- Birinci, A. (2000). Roman mı? Hatırât mı? *Türk Yurdu*, 153, 88-92.

- Cevizoğlu, H. (2000). *Eşekli kütüphaneci Fakir Baykurt'la birkaç saat*. Aksoy.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün ve S. B. Demir, Ed.) Siyasal.
- Çetindaş, D. (2016). *Türk edebiyatında biyografik anlatı ve romanlar*. Kesit.
- Ersoy, O. (1991). Gezici kütüphaneler II. *Mustafa Güzelgöz ve eşekli kütüphane*. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 55-68.
- Forster, E.M. (1982). *Roman sanatı*. (Ü. Aytür, Çev.) Adam.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Ed.) Anı.
- İleri, A. ve Talipoğlu, T. (2006). *Eşekle gelen aydınlık*. Mephisto.
- Karabela Şermet, S. (2007). *Fakir Baykurt hayatı ve romanları üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi] Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keseroğlu, H. S. (1991). Mustafa Güzelgöz ile söyleşi. *Mustafa Güzelgöz ve Eşekli Kütüphane*. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 11-27.
- Mücevher, M. H. (2020). Anlatı ve hayat hikâyesi araştırmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (3) 277-295.
- Nadel, I. B. (1984). *Biography fiction, fact and form*. The Macmillan Press.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, Ed.) Pegem Akademi.
- Sağlamtunç, T. (1991). Türkiye'de gezici kütüphaneler ve Mustafa Güzelgöz. *Mustafa Güzelgöz ve eşekli kütüphane*, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi, 73-95.
- Şimşek, T. (2019). Türk romanında yeni bir tarz: Biyografik roman. *Çağdaş Türk romanı*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 158-178.
- Wellek R. ve Warren A. (1983). *Edebiyat biliminin temelleri* (A. E. Uysal, Çev.) Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yalçın Çelik, S. D. (2005). *Yeni tarihselcilik kuramı ve Türk edebiyatında postmodern tarih romanları*. Akçağ.
- Yanardağ, F. (2005). *Fakir Baykurt'un hikâye ve romanlarının tema ve yapısı üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi] İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.



Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).